

Martina Orožen

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ADVERBIALIZACIJA PRISLOVNIH DOLOČIL IN ODVISNIKOV V SLOVENSKEM JEZIKOVNEM RAZVOJU

Adverb (prislov) je po svoji pomenski »vsestranskosti« (izražanje okoliščin do-gajanja) in po svojem raznorodnem oblikovnem izvoru iz drugih besednih vrst (samostalniški, pridevniški, zaimenski, glagolski ter predložno-enklitiški) oziroma njihovih morfoloških arhaizmi, ena izmed najzanimivejših besednih vrst. Neglede na nemotivirano in motivirano besedotvorno izpeljavo, ki ga semantično določa, je izhodišče njegove »oblike« dvojno: morfološko in sintaktično. Morfološko, v kolikor gre za regularno tvorbo načinovnega prislova (prislova lastnosti, determinacije) od vsakega pridevnika, ki ga v slovenskem jeziku tvorimo s formantom *-o/-e* (dobro : vroče, človeško : vražje), v drugih slovanskih jezikih enako ali drugače, pač po njim svojskih glasoslovnih in morfoloških pravilih. Njegov sintaktični izvor je razviden šele iz diahronije. V vseh slovanskih jezikih lahko opazujemo, kako po postopni leksikalizaciji krajevnih, časovnih, načinovnih, vzročnih in drugih prislovnih predložnih zvez, prislovnih določil, celo odvisnikov na ravni stavka, iz njih nastajajo pomensko samostojni adverbi, leksemi, ki so, odvisno od konteksta, sposobni izražati različne okoliščine. Med njimi so zastopane zveze z vsemi odvisnimi skloni; najstarejši primeri v slovenščini so še npr. lokali brez predloga (*davê, notrê* kasneje preoblikovani v *davi, notri*), so primeri z instrumentalom (vse gre *križem-kražem*), sicer pa prevladujejo sestave s predlogi, ki so spričo pogostih glasoslovnih sprememb in raznih analogičnih izravnjav delno prepoznavne (npr.: vkupe > vkup, kvišku, nazaj, nazad, zgrda, zlepa, sinoči, nocoj, obsorej, bosebe, posebej, narobe, do-volj, kljub, zgolj, brž, naposled in podobno).¹

Taki primeri postopne adverbializacije predložnih zvez so v knjižnih in narečnih jezikovnih sistemih celo v območju slovenskega jezikovnega prostora odraz lokalnejših fonoloških in morfološko-sintaktičnih zakonitosti. Mislim pri tem na osrednji slovenski knjižni jezik z neprekinjeno tradicijo od 16. stoletja dalje in na vzhodnoslovensko knjižno tradicijo (v območju panonske narečne baze), ki ji tudi sledimo v 16. stoletje. Delno gre v obeh knjižnih sistemih za enake, delno za različne rezultate, tudi na besedotvorno leksikalni ravni. Za primer nekaj tipičnih vzporednic, ki zadevajo glasoslovno, glasoslovno-oblikoslovno in sintaktično različno realizirane iste adverbe. Kot rezultat različnega historičnega razvoja so vzporedno v rabi v tekstih prve polovice 19. stoletja. Npr.

¹ F. Metelko, *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache*, Ljubljana, 1825. Ta slovnica prinaša prvi opis vseh formalnih znakov, ki so značilni za adverbe. Upošteva narečno gradivo in pojasnjuje posamezne oblike s primeri iz drugih slovanskih jezikov in stsl., vendar ne dosledno. Besedotvorno, oblikovno in pomensko analizo adverbov s historično-primerjalnega vidika je izčrpno obdelal A. Bajec v obsežni, do danes najtemeljitejši razpravi s skromnim naslovom »Prislovni paberki« (Slavistična revija V—VII, 1954, str. 195—226) in v »Slovenski slovnici« 1956.

osrednje: dobro — vroče, človeško — vražje, vzhodno: dobro — vročo, človeško — vražjo (brez preglasa za palatalnimi konzonanti). Nadalje naslednje realizacije osrednjega jezika proti vzhodnemu: *dosti — dosta, tedaj — teda, nekaj — negda, drugače — drugač, zgoraj — zgorih, skoraj — skoro, zadaj — odzaja, danes — denes, gnes*. Posebej opozarjamo na načinovne prislove: *po slovensko — po slovenski, mahoma — mahom, stoje — stoječ, stoječki, gredé — gredoč, pevaje — popevajoč, sprva — sprvega, večinoma — zveksinom, skoraj — naskorem, kvišku — kviški; do čista, do čistega — včista, na Martino — na Martinje* in podobno. Razlike so v izboru in razvrstitvi partikul, kjer je zelo malo ujemanja: *venkaj — vunta, odzunaj — odzvuna, zadaj — odzaja, doli — dolta, gori — gorih, povsod — povsodik, potlej — pale, dokler — doklam*. Na vzhodu so ohranjene še nereducirane oblike komparativa proti osrednjim reduciranim: *prvle — prej, bole — bolj, brže — brž* in številni drugi arhaizmi proti osrednje mlajšim oblikam: *resen — res, inda — nekaj, liki — kakor, jako — zelo* (zelo že v 16. stol. v reducirani obliki *zlo*, osrednji arhaizem v odnosu do starocerkvenoslovanske oblike *zêlo*, ki v drugih slovanskih jezikih ni ohranjena).² Z vidika semantične motivacije se zdijo zanimive predvsem besedotvorne in leksikalne razlike. Npr. osrednje proti vzhodnim: *skrbno — skrbljivo, resnično — istinsko, hitro — ědrno, jadrno, težko — žmetno, ponavadi — pôleg šege*. Ali še naslednji adverbi: *drugače — nači, poleg — kre, tod — eteč, vstran — vkraj, kaj, kar — ka...*

Primerjava z drugimi slovanskimi jeziki (ali tudi narečji) bi to problematiko, ki je že v območju enega jezika tako nepričakovano raznolika, glede na izvor in razvoj pomena nedvomno še povečala in tako dopolnila naša poznavanja o morfološko-sintaktičnem razvoju v posameznih slovanskih jezikih.

Pa tudi samo razvoj osrednjega slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja nam o teh vprašanih nudi dovolj gradiva, na podlagi katerega je mogoče spoznati tendence, ki so usmerjale razvoj predložnih zvez k leksemom v območje adverba kot besedne vrste.

V zvezi z nakazano problematiko se nadalje omejujem le na prikaz tendenc in možnosti formalizacije oziroma morfologizacije, transformacije predložnih načinovnih zvez (prislovnih določil načina), ki so važno izhodišče za neprekinjen dotok novih leksemov med regularne »morfološke« prislove. Modeli teh so v slovenskem knjižnem jeziku naslednji: *splošno pridevniški*: *dober — dobro, vroč — vroče, izpeljani pridevniški na -ski, -ški, -nji*: slovenski — po slovensko/slovenski → slovensko; *samostalniško-pridevniški model s formantom -oma*: *mahoma, deloma, popolnoma*, (vekomaj! kot najstarejši izpričan primer *vekoma* v 16. stol.) *tihoma*, ki se razširja tudi na *glagolske osnove*: *skrivoma, kradoma*. Morfološko je formiran *glagolski prislovni deležnik na -é/-áje* (molčé, sedé, igráje, smehljáje) iz nedovršnih glagolov s stilistično varianto na *-óč/-èč*, kjer je obojna izpeljava možna. Modela na *-óma in -é/-áje* sta predvsem novoknjižna z naraščajočo frekvenco do konca 18. in srede 19. stoletja.³

² Gradivo, ki ga navajam, je iz del prikmurskih in štajerskih pisateljev 18. in 19. stoletja (S. Kuzmič, A. Kremlj, P. Dajnko). Navedeno je tudi v slovnicaš štajerskih avtorjev pri opisu adverba: P. Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Gradec 1824; A. Murko, *Theoretisch-Praktische Slowenische Sprachlehre*, Gradec 1832, 1843, 1850; J. Muršec, *Kratka Slovenska slovnica za pervence*, Gradec 1847.

³ M. Orožen, Sekundarna derivacija prislovnega deležnika na *-é/-áje* v slovenskem knjižnem jeziku. *Nahtigalov zbornik*, Ljubljana 1977, str. 335–356.

Običajni morfološki model načinovnega prislova (predvsem tip *-o/-e*) privlači pričo pomenske enakovrednosti v območje morfologizacije tudi prislovno določilo načina (količine, mere, kolikosti), to je, načinovne predložne zveze vseh odvisnih sklonov, ki v končni fazi lahko prevzamejo katerikoli morfološki znak načinovnega adverba, predvsem seveda *-o/-e*. Tipičen primer prehoda ponazarjata naslednji predložni zvezi: *živi brez skrbi* → *brezskrbno*, *živi v bedi* → *živi bedno*, *govori po slovensko / po slovenski* → *govori slovensko*. Taka transformacija je možna, če obstaja samostalniški pridevnik, ni seveda nujna. Težja in manj precizna je, če jo preizkušamo na načinovni frazeološki zvezi. Npr.: *živi tja v en dan*. Kako? Odgovarjamo z različnimi načinovnimi prislovi: *živi nešmiselno*, *neodgovorno*, *brezciljno*, *nedelavno*. Tudi načinovni (modalni) odvisnik tipa: *Ne da bi vedel*, sem zadel pravo, ima možnost pretvorbe preko prislovnega deležnika na *-é/-áje* in ga lahko realiziramo naslednje: *Nevedé* sem zadel pravo.

Za starejša obdobja slovenskega knjižnega jezika, za 16., 17. in 18. stoletje, so značilni razni tipi načinovnih predložnih zvez z odvisnimi skloni, ki jih v sodobnem knjižnem jeziku (nevedé) nadomeščamo z načinovnimi adverbji. Odkod taka razlika in rabi prislovnih določil, ki so v starejšem jeziku pogostejša, pri slovenskih slovniciarjih, ki jih ni bilo tako malo, pa kot sintaktična kategorija sploh niso bila zaznana do srede 19. stoletja!⁴ Prvič so bila obravnavana šele v Janežičevi slovnici 1863 in naslednjih izdajah, vsestransko poglobljen opis adverba kot besedne vrste in njegovih funkcij na sintaktični ravni pa je prinesla šele povojna Slovenska slovnica (Bajec, Rupel, Kolarič, 1956).⁵ Te razlike so nedvomno pogojene v drugačnem funkcioniranju predložnega sistema, v drugačni razvrstitvi in frekvenci posameznih predlogov,⁶ kjer gre tudi za prisotnost kalkov, saj so bili nabožni teksti protestantov v 16. stoletju, in tudi kasneje drugih piscev, pretežno prevodi (celoten prevod Biblije je iz leta 1584). Do opaznih sprememb v tem pogledu in do zanimivih transformacij je prišlo v knjižnem jeziku v začetku 19. stoletja. Načinovni adverb kot pogosto nadomestilo predložnih načinovnih zvez postaja važen sintaktični kondenzator, saj se z izborom te oblike ali pomensko ustreznega leksema sintaktična struktura stavka razbremeni in okrajša.

⁴ Vsi slovenski slovniciarji do A. Janežiča opisujejo bolj ali manj podrobno adverb le kot besedno vrsto. Tudi v tem pogledu so za prvim slovniciarjem A. Bohoričem (1584) pomembni predvsem tisti, ki so v metodološkem pogledu dopolnili opis te besedne vrste in poznavanje o njej omogočali z dodatnim gradivom. Ta historiat je nadvse zanimiv in potrebuje osvetlitev zase. Svojevrsten poskus klasifikacije je tvegala M. Pohlina (Kraynska Grammatika, Lj. 1783), pomemben je O. Gutschmann (Windische Sprachlehre, Celovec 1777), ki prinaša poleg knjižnega povsem novo koroško gradivo, V. Vodnik v svoji slovnici (Pflumenolt ali Grammatik, Ljubljana 1811) navaja prve pripombe o deležniškem izvoru načinovnih adverbov, J. Kopitar (Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Ljubljana 1808) sistematizira adverbialno gradivo po vprašalnicah, ki so izhodišče za dokončno pomensko klasifikacijo adverbov. Že omenjeni Dajnko, Murko, Muršec prinašajo dodatne štajerske in panonske adverbialne variante; Metelko izdela opis vseh njemu znanih oblikovnih elementov in deli adverbe na neizpeljane in izpeljane, kar omogoča klasifikacijo glede na besedotvorni izvor. Za novejši slovenski knjižni jezik, za njegov normativni razvoj v 19. stol. je tudi o teh vprašanih pomembno to, kar je o adverbih in nadalje prvič o prislovnih določilih ugotovil A. Janežič v Slovenski slovnici 1863. V naslednjih njegovih in Sketovih izdajah (1864, 1869, 1876, 1889, 1894, 1900), kot tudi v izdajah A. Breznika (1916, 1921, 1934) so predvsem prislovna določila predmet natančnejše analize, kar omogoča še logičnejšo in preciznejšo klasifikacijo v slovnici treh avtorjev (Bajec, Rupel, Kolarič). Po tem opisu je v skržni obliki podal adverb v svoji Slovenski slovnici J. Toporišič (Maribor, 1976), ki je posodobil terminologijo in prislovna določila preinterpretiral v smislu funkcijsko strukturalistične jezikoslovne metode.

⁵ A. Bajec, Prislovni paberki, SR V—VII, 1954.

⁶ M. Orožen, Razvoj predložnih zvez v slovenskem jeziku. Zbornik XI. seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo. Ljubljana 1975, str. 13—26.

Iz historičnega gradiva je lepo razvidno stopenjsko prehajanje prislovnega določila v besedno vrsto, iz sintaktičnega sredstva v leksikalno. Prvotno prislovno določilo se pojavi kot novo izbrana predložna zveza v okviru možnosti predložno-sklonskega sistema. Po dolgotrajnejši stereotipni rabi se zleksikalizira; med tem se tudi glasoslovno pogosto neregularno spremeni. Postane načinovni frazeologem, ki med ustaljenimi adverbji še nima adekvatnega, sinonimičnega pomena, kot npr. takele zveze v sodobnem knjižnem jeziku: *dati na lepe oči, prodajam pod ceno, gleda me postrani, kupil sem pod roko, gre mi na roko*. Ali pridevniške: *sod je na malem, je še vse po starem, sem ob svojem, živi po svoje*, itd. Tovrstne načinovne fraze so stilistično zelo učinkovite, so značilne za pogovorni jezik in sproti nastajajo. Pomensko so blizu primerjalnim načinovnim zvezam s *kot*: *gre kot po maslu, govori, kot bi rožice sadil, in podobno*.

Zleksikalizirane in ustaljene načinovne predložne zveze, ki so v 16. stoletju zapisane,⁷ izkazujejo nadalje dvojni razvoj; za nekatere je značilna transformacija, za nekatere leksikalizacija, del teh prislovnih določil se pojavlja v spremenjenih predložno-sklonskih načinovnih zvezah knjižnega jezika.

A) Primer obvezne (ali možne) transformacije:

Gen.: On ... profi Ozheta bres prenehanja ... (nenehno, neprestano).

On potrebuje enu bres konza veliku vfmilenje ... (neskončno).

Suknja pak je bila pres fhva, od verha doli fetkana fkus inu fkus (od zgoraj navzdol, vzdolž, navzdolžno, po dolgem).

Dat.: Koku tebi pojde, kadar ti bude s Kojniki ali k' nogam tezhi (peš).

Ak.: Sa rifnizo jeft vom povejm ... (resnično).

Ali jeft hozhem poprej nyh hudobo ... dvej gubej plazhati ... (dvojno).

Na to drugo Sobboto pak je fkoraj vse Méstu vkupe prishlu ... (skupaj).

Lok.: Taku je ta, kateri po krivizi blagu sbira ... (krivično).

Bujmo se (vshe) vfaj Gospuda ... kateri nam godni desh, inu posni desh v'pravim zhaffu daje (pravočasno, ob pravem času).

Kadar fo ony pak flifhali, de je on po Iudoufkim (judovsko, židovsko) k nym govuril, fo ony fhe tihéfhi (tiše, bolj tiho) poftali.

Inu néfim nifhter na fkrivnim govuril (pojavlja se tudi adverb fkrivfhi, fkrivaje — še v deležniški podobi).

Sakaj fe my ... po góftu póftimo ... (pogosto, pogostoma).

Tedaj fo ... te Gmajne ... vfak dan na zhisli gori jemale (številčno rasle).

Instr.: Kadar je on tu truplu fkrivfhi (skrivaj) bil fkril, je on fvoj kruh s sha-loftjo jedil ... (žalostno).

⁷ Obravnavano gradivo je prvenstveno iz Dalmatinovega prevoda Biblije (1584) in delno iz Japljevega prevoda NT (1784).

Rovnaj *is' pametjo inu premiflekem* ... (pametno in preudarno).

Profsimo *s' sdihvanjem inu s' s'olsami* ... (vzdihovanje, vzdihujoč).

Ony *s' vefselom* na rajsho se podajo ... (veselo).

B) Primeri leksikalizacije v nov, enopomenski adverbialni leksem:

Gen.: Dèrshite *s' jutra* prauo ... (zjutraj).

Is gul dobrute, jeft te hozhem supet sydati ... ti Ishrael'ka Dezhla ... (zgolj iz dobrote).

Is nou fi orjite, inu nefejte mej gàrmovje ... (znova).

Inu nishtèr nepravim *isvuna* tiga, kar fo Preroki pravili ... (izven, razen).

Dat.: Inu nyh mladice *k'vifshku* pojdejo, kakor prah ... (kvišku).

Ak.: Na to drugo Sobboto pak je skoraj vfe Méstu *vkupe* prishlu (skupaj).

Inu kateri bó hotel od tebe *na pòsfodo* imeti, ne odvèrsi ga ... (naposodo).

Natu je rèkel Ieremias ... *v'prizho* Farjev ... (vpričo).

Lok.: Inu je blisi Dama'fka prifhàl *ob pul* dne ... (opoldne).

Inu on je *po redi* pravil ... (zaporedno, po vrsti).

Enaki procesi so značilni za presežnik prislova, ki se je večinoma pomensko osamosvojil.

Inu kader fo bily porozhenje prejeli ... de bi *nar bèrshe*, ker bi mogla, k njemu prifhla ... (tu pomenja zveza: *karnajhitreje*, adverb najbrž pa pomeni — morda, mogoče).

Kakor tudi ti *nar bule* vejfh ... (najbolj); *Nishtar majnje* ... Preroki ... (nič manj), in podobno.

C) Spremenjene predložno-sklonske načinovne zveze (prislovna določila):

Dat.: Sin tiga zhloveka bo isdan ... inu ony ga bodo *k' Smerti* obsodili ... (na smrt).

Loc.: Kadar fo ony pak letu fli'fhali ... fo fhli vunkaj *eden po drugim* ... (eden za drugim).

V kaj sa eni oblasti ti letó delafh ... (kako? s kakšno pravico).

Sakaj Bug nedaje *Duha pèr Meri* ... (po meri).

Instr.: Inu ony fo je (Krugle) *s verhom* nalili ... (do vrha).

Sakaj v'fakateri je fhli'fhal nje govorezhe *s' svojim laf'tnim Iesikom* ... (v svojem lastnem jeziku).

Pu'f'ti njo s myrom ... (v miru, pri miru, na miru).

Inu je nafhal eniga Iuda, *s Imenom Aqvila* ... (po imenu).

Te tendence in zakonitosti, ki jih v osrednjem razvoju slovenskega knjižnega jezika od 16. do 19. stoletja prepoznavamo ob analizi načinovnega prislova kot besedne vrste in predložnih načinovnih zvez na sintaktični ravni, so v manjšem obsegu značilne tudi za krajevne, časovne, vzročne in druge prislovne zveze, le da so možnosti formalizacije drugačne, manj enotne in zato manj opazne.

V jeziku 16. stoletja je še nekaj posebnosti, arhaizmov, ki so kasneje izginili, zaznavne pa so že tudi nove razvojne značilnosti, ki so se nadalje ustalile. Zanimiva so predvsem različna uravnavanja značilnih adverbialnih končnic — starih sklonskih morfemov — ter izbor in razvrščanje partikul pri krajevnih in časovnih prislovi (prvenstveno zaimkovnega izvora).

Take posamične zanimivosti ob načinovnem adverbu so naslednje: Adverbializiran particip na *-oč* se od pridevniške oblike istega izvora diferencira s pristavkom *-e*: Letu je pak *vejdezhe* (znano), tu je mogožh → *mogozhe*; tu nej mogožhe. Frekvenca narašča posebno v novejšem slovenskem knjižnem jeziku (je vroče, pekoče, žgoče itd.). Pri Dalmatinu se že najdejo primeri adverbializirane rabe pridevnikov m. spola (v nom sg. in pl.); predvsem pri izposojenkah iz nemščine: *Ony radi* (rado!) *sem tēr tam tékajo*, inu *neradi* (nerado) doma *oftaneo*. Leti na^hi vi^hi *prou* (pravo!) *vejdo*; Letu je pak Paulu *shal* djalu; Inu je vshe *neshiher* se pelati (nesigurno, nevarno); Paulus pak inu Barnabas *ſta fraj* ozhitu djala (svobodno, odkrito). Po pridevniški obliki se uravnavajo tudi posamični adverbi kot: *Lety vfi ſo véden* vkup *bily* (vedno). Zgledi za to so predvsem pri adverbih kot: *navzven*, *narazen*, itd. Po prvotnih participialnih oblikah (gredozh, jesdezh) se širi *-č* k števniskim in zaimenskim načinovnim adverbom: *drugazh*, *temuzh*, *drmuzh*, in *dalezh* (če ni oblika regulirana iz *daleko* — *daleče*?). Tudi partikulo *-aj/-ej* zasledimo pri načinovnih adverbih (tipična za krajevne in časovne zaimenske prislove: *tuka+j*, *vunka+j*, *zguda+j*, *zjutra+j*), v kolikor ne gre za poudarjeni *ê* pri komparativu: *lóshej* (lažejše?), analogična je pa pri adverbu *lahkej/lahkaj/lohkaj* (lahko). Preseneča adverb *pejfhizo* hodio (iz pešice?, sodobna oblika je peš).

V diahroničnem razvoju je prišlo tudi do besedotvornih sprememb v izpeljankah vseh besednih vrst. Tudi to se odraža na adverbih, kar dokazujejo predvsem pridevniški prislovi. Npr. *priasnivu* — *prijazno*, *norſku* — *noro*, *ſlabodnu* — *svobodno*; dovolj pogosto je prišlo do pomenskega prenosa: *britku* — *žalostno*, *težko*, *bèrsu* — *hitro*, *pridnu* — *koristno*; potrjen je adverb *zlu* — *zelo*: *imajo slu k'framoti biti* (bodo zelo osramočeni), večje število adverbov je še brez partikule *j*: *prece* → *precej*, *potle*, *sguda*, *isvuna* in podobno.

Pri vseh pomenskih skupinah adverbov (načinovnih, krajevnih, časovnih, vzročnih) je v tekstih od 16. stoletja dalje vidna tendenca po ustalitvi »enotnejših« formalnih znakov; gre očitno za uravnavanje po frekventnejših ali pogosto rabljenih adverbih, saj prvotni skloni morfemi kot *-ê* in *-u* (prvotni lokal) in *-a*, *-u* (prvotni genitiv) ne signalizirajo več prvotnega pomena. Izriva jih *-i* in namesto prvotnih oblik kot: *notrê*, *davê*, *vkupê*, *jutrê*, se pojavljajo mlajše možnosti: *notri*, *davi*, *jutri*. Starejše oblike na *-u* prevzemajo *-i* in *-ø*: *ondu* — *ondi*, *vrhu* — *vrh* (ø), *blisu* — *blisi*, *kmalu* — *kmali*. Načinovni formant *-o* se širi h krajevnim in časovnim adverbom: *kam* — *kamo*, *sdavna* — *sdavno*,

blisu — bliso. Prav tako je od 16. stoletja dalje opazen znaten porast ojačevalnih partikul pri krajevnih in časovnih adverbih zaimkovnega izvora. Najpogosteje *-j*, *-aj*, ki se zlije najprej (!) s prvotnimi genetivi na *-a*: *sjutraj*, *sdavnaj*, *snozhkaj*, *tedaj*, *tukaj*, *sgoraj*; *-ej* se širi od prvotnih komparativov: *teshej*, *lashej* k primerom: *potlej*, *mordej*. Manj pogoste so partikule *-ci*: *tedajzi*, *sdajzi*; *-nj*: *tulikajn*, *kulikajn*, in *-le*, ki je tipična predvsem za kazalne zaimke: *tule*, *tamle*, *potle*, pojavlja pa se tudi pred adverbom kraja: *leffsem*, *lef*, če se omejimo samo na pojave osrednje jezikovne tradicije.

V 18. stoletju so vse pogostejši primeri redukcije prvotnih genitivnih, dativnih, akuzativnih in lokalnih prediožnih samostalniških in pridevniških zvez (zlasti nedoločena oblika pridevnika): *sgol* < is gola, *kljub* < k ljubju, *dovol* < do volje, *savle* < za volje, *slasti* < iz vlasti; nastajajo zanimive adverbialne predložne zloženke s pogosto podvojitvijo predlogov in dodajanjem navedenih partikul: *popred*, *poprej*, *odsdol*, *navskrih*, *našpruti*, *sapored*, *saporedama*, *temzhaji*, *obforej*, *odflej*, *odondod*, *navšprek*, za katere so značilne razne fonetično-morfološke variante po narečnih bazah s knjižno tradicijo. Omenim naj npr. koroške posebnosti, znane iz tekstov tega časa:⁸ *fasem*, *odfod*, *dosehmau*, *spuvu* (s polu), *vezhbarti*, *obenobart*, *vunuka* (ven), ki nosijo značilnosti lastnega jezikovnega razvoja.

Franc Žagar

Pedagoška akademija v Ljubljani

POUČEVANJE SPOROČANJA

Doseči določeno stopnjo sposobnosti za sporočanje, tj. za uveljavljanje v pogovoru, za sestavljanje spisov, opisov, pisem ipd., je ena izmed temeljnih nalog poučevanja slovenskega jezika. S tem se slovenski učitelji ukvarjajo že toliko časa, kot imamo slovenske šole. Poučna je zgodovina načina dela pri sporočanju. V njej se kažeta obe možni skrajnosti pri tem pouku. Če učitelj dvomi v sposobnost svojih učencev, jih natančno pripravi na spis in ga učenci šele potem, ko je že popolnoma narejen v njihovih glavah, napišejo tudi v zvezke. Če pa učitelj zaupa v ustvarjalnost svojih učencev ali pa tudi če se ne počuti kaj prida usposobljenega za poučevanje sporočanja, skoraj ne naredi drugega, kot da predloži učencem primeren naslov in jim naroči, naj napišejo spis.

Skoraj v takem nasprotju sta si metodi poučevanja sporočanja pri Andreju Praprotniku in Matiju Lichtenwallnerju (Senkoviču). Prvi je v prejšnjem stoletju večkrat izdal priročnik Spisje, drugi pa je v začetku našega stoletja objavil knjigo Prosto spisje. V Praprotnikovem priročniku so idealni vzorci za pisanje

⁸ Koroške prislovne variante so v rabi v Gutsmanovih in Jarnikovih delih ter v vseh izdajah Gutsmanove slovnice do leta 1828 (6 izdaj), upošteva in utrjuje pa jih v svojih nabožnih delih A. M. Slomšek. Sledimo jih tudi še po letnikih »Drobtinica« (1846—1900, XXXI letnikov), kjer so objavljali svoje prispevke štajerski in koroški sodelavci Slomškovega kroga.